

MAZUREK
DĄBROWSKIEGO
ORAZ PIEŚNI I PIOSENKI
PATRIOTYCZNE

Autorzy:
JÓZEF WYBICKI, MARIA KONOPNICKA,
IGNACY KRASICKI i inni

Tytuł:
**MAZUREK DĄBROWSKIEGO
ORAZ PIEŚNI I PIOSENKI PATRIOTYCZNE**

Opracowanie:
KAROLINA CICHOCKA

Wykorzystano materiały:
AGATY TONDERY i MARII ZAGNIŃSKIEJ

Redakcja:
AGNIESZKA ANTOSIEWICZ

Korekta:
KAROLINA RYMUT, KONRAD STANILEWICZ, MARIA ZAGNIŃSKA

Projekt okładki:
ALEKSANDRA ZIMOCH, PRACOWNIA SŁOWA

Ilustracje:
Wykorzystano ilustracje z publikacji *Pieśń Legionów (Jeszcze Polska nie zginęła)*
z ilustracjami Juliusza Kossaka i wstępem słowem Stanisława Schnür-Pepłowskiego;
1895–1897 – ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.

Na okładce wykorzystano obraz:
J. Suchodolskiego *Wjazd generała Jana Henryka Dąbrowskiego do Rzymu* (przed 1850 r.).
Fotografia: Piotr Ligier
W zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie.

ISBN 978-83-7517-947-7

Copyright by Wydawnictwo GREG
2019

Wydawnictwo GREG
31-979 Kraków, ul. Klasztorna 2B
tel. (12) 680 15 50
www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Znak firmowy GREG zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.
Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana
lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa GREG.

Skład i łamanie:
PRACOWNIA SŁOWA

WSTĘP

Pieśni i piosenki patriotyczne to grupa utworów poetyckich wraz z muzyką, które charakteryzuje wspólna cecha – powstawały w czasie wydarzeń ważnych dla narodu, w trudnych momentach historycznych, podczas wojen albo powstań.

Niektóre były pisane przez znanych autorów i możemy podać nazwiska ich twórców, inne natomiast pozostały anonimowe. Takich utworów jest bardzo dużo, jednak część z nich ma szczególną rangę. Najbardziej znane wykonywane są między innymi na różnego rodzaju uroczystościach wojskowych oraz podczas obchodów rocznic wydarzeń związanych z czasami, gdy powstawały lub wydarzeniami, które przedstawiały. Najważniejszy zaś jest dziś naszym hymnem narodowym – to *Mazurek Dąbrowskiego*.

FORTEPIAN

JESZCZE POLSKA NIE ZGINĘŁA

harmonizacja: Kazimierz Sikorski

—116

The musical score is presented in four systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The first system begins with a treble clef and a key signature of one flat. The music is written for both hands. The second system continues the melody and accompaniment. The third system shows a change in the bass line. The fourth system concludes with a first and second ending bracket.

MAZUREK DĄBROWSKIEGO

Autor: **Józef Wybicki**
Muzyka: **melodia ludowa**

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz Dąbrowski...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz Dąbrowski...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany,
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz Dąbrowski...

INTERPRETACJA UTWORU

**Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.**

**Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.**

Marsz, marsz Dąbrowski,

Z ziemi włoskiej do Polski.

**Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.**

I STROFA

(w. 1–2) W dwóch pierwszych wersach ujawnia się zbiorowy podmiot liryczny. Wypowiada się w pierwszej osobie liczby mnogiej w imieniu Polaków – patriotów, którzy są gotowi poświęcić życie za swój kraj. Jest to swego rodzaju deklaracja, świadcząca o pełnym oddaniu narodu polskiego ukochanej ojczyźnie. Dopóki są Polacy, dopóty nie zaprzestaną walki o odzyskanie niepodległości. Nawet jeśli Polski nie ma na mapie, zawsze istnieje w sercach narodu.

(w. 3–4) Kolejne linijki odwołują się do działań zaborców, którzy odebrali Polakom ich ziemię, pozbawili Polskę niepodległości i chcieli, aby na zawsze zniknęła z map świata. Trzeci rozbiór naszego kraju doprowadził do takiej właśnie sytuacji. Polscy patrioci deklarują jednak, że są gotowi do walki zbrojnej. Dają nadzieję uciemiężonemu narodowi, a jednocześnie tymi słowami wzywają do walki.

REFREN

(w. 5) Marsz to czynność, która kojarzy nam się z kroczeniem wojska. Podmiot liryczny odwołuje się tu po raz pierwszy do twórcy Legionów. Podkreśla w ten sposób jego zasługi. Docenia, że generał zdecydował się na zorganizowanie polskich żołnierzy poza granicami dawnego państwa.

(w. 6) Sformowane na obczyźnie Legiony Polskie miały tylko jeden cel: wrócić do Polski i walczyć o jej niepodległość. Pod wodzą Bonapartego znajdowało się wówczas około dwudziestu tysięcy Polaków pełnych zapału do walki.

(w. 7–8) Polscy legioniści dostrzegali w Dąbrowskim przewodnika, który doprowadzi ich do ojczyzny, dzięki czemu będą mogli zjednoczyć się ze swoimi rodakami w walce z zaborcą.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.

Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany,
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

II STROFA

(w. 9–10) Osoba mówiąca w wierszu wspomina o dwóch ważnych polskich rzekach. Stają się one symbolem polskości, ich przekroczenie w symboliczny sposób pozwala emigrantom znów poczuć się Polakami. Podobnie jak w refrenie pojawiają się w tej zwrotce archaizmy. Skrócenie czasowników do *złączym*, *przejdziem*, *będziem* pozwala na zachowanie rytmu utworu.

(w. 11–12) Polscy żołnierze doceniają francuskiego wodza, widzą w nim wzór do naśladowania. Idąc za jego przykładem, chcą walczyć o wolność swojego kraju. Liczą także na wsparcie potężnego generała, z którym mogą wkroczyć na ziemie polskie z dwóch stron: z zachodu (przez Wartę) i z południa (przez Wisłę), aby w ten sposób odzyskać niepodległe państwo.

III STROFA

(w. 13–16) Józef Wybicki wykorzystał w trzeciej zwrotce postać Stefana Czarnieckiego, który w XVII w. dowodził wojskami podczas potopu szwedzkiego. To nawiązanie ma przypomnieć Polakom, że w swojej historii mają wiele wybitnych postaci, że są narodem walecznym, który jest zdolny do walki o swój kraj do ostatniej kropli krwi.

IV STROFA

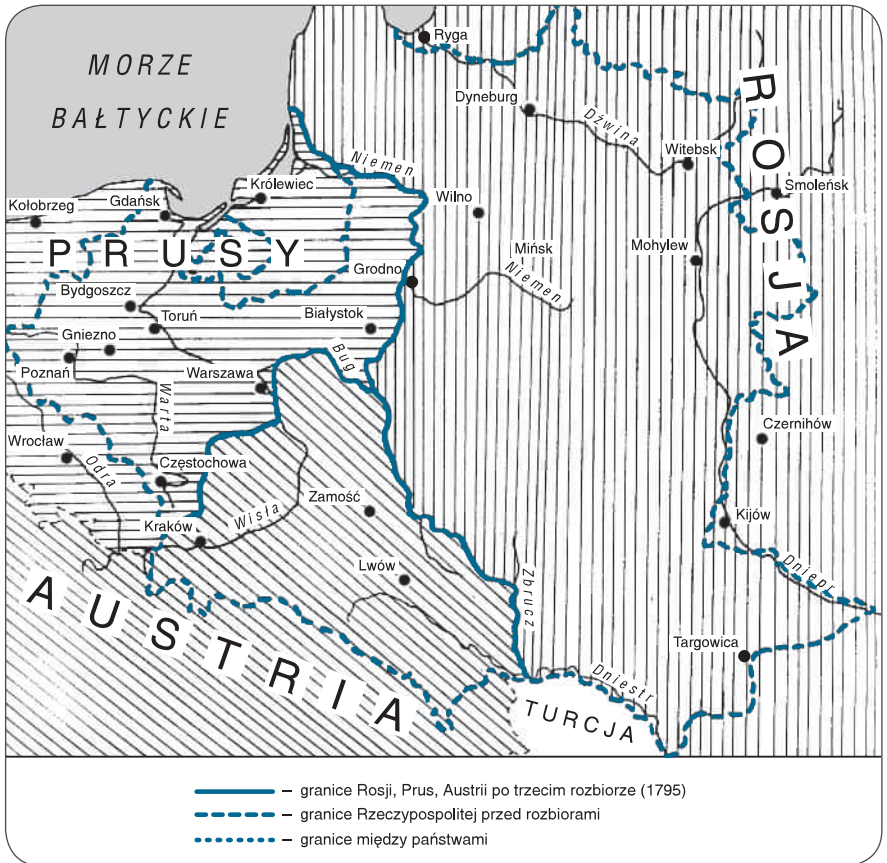
(w. 17–20) Ostatnia zwrotka *Mazurek Dąbrowskiego* ma charakter obyczajowy. Ukazuje znajdujących się pod zaborami Polaków, którzy z nadzieją oczekują na polskie wojsko. Tarabany, czyli wojskowe bębny zapowiadały ich nadejście. Dawały nadzieję na odzyskanie wolności. Pieśń miała więc charakter uniwersalny – z jednej strony miała zagrzewać do walki legionistów, z drugiej – dawać nadzieję zwykłym ludziom, którzy nie chcieli pogodzić się ze stratą państwa.

*Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski!*

TŁO HISTORYCZNE

Po klęsce powstania kościuszkowskiego z 1794 r. i trzecim rozbiore Polski w 1795 r., kiedy przestała ona figurować na mapie, polscy patrioci, z generałem Janem Henrykiem Dąbrowskim na czele, próbowali nawiązać stosunki polityczne z rządami kilku krajów Europy. Szukali możliwości zorganizowania na ich terenie polskich oddziałów wojskowych, które mogłyby w przyszłości wziąć udział w zbrojnym powstaniu przeciwko zaborcom. Oto sytuacja na ziemiach Polski po 1795 r.:

Ziemie polskie po III rozbiore

W 1797 r. generał Dąbrowski uzyskał od rządu francuskiego zgodę na utworzenie Legionów Polskich przy armii francuskiej. Dowódcą armii był wówczas Napoleon Bonaparte, stacjonujący we Włoszech. W jego oddziałach znajdowało się dwadzieścia tysięcy polskich jeńców, służących poprzednio w armii austriackiej. Generał Bonaparte zgodził się na utworzenie z nich korpusów polskich. W dokumencie z 9 I 1797 r. określono je jako Legiony Polskie. Przez następne miesiące do Włoch przybywali ochotnicy. Józef Wybicki, współzałożyciel Legionów, napisał *Mazurek Dąbrowskiego* w czerwcu 1797 r. Melodię do tej pieśni zaczerpnięto prawdopodobnie z osiemnastowiecznego mazurka podlaskiego.

Ostatecznie Legionom Polskim nie udało się wywalczyć niepodległości, jednak były początkiem kolejnych działań. Polacy nadal walczyli z zaborcami, wspierając wojska napoleońskie. Francuski wódz utworzył Księstwo Warszawskie (1807 r.), które stanowiło namiastkę polskiej państwowości (polskie szkoły, urzędy, armia). Niestety Księstwo upadło wraz z upadkiem Napoleona. Ziemie polskie ponownie trafiły w ręce zaborców (1815 r., podczas kongresu wiedeńskiego), niepodległość udało się Polsce odzyskać dopiero po I wojnie światowej – w 1918 r., po stu dwudziestu trzech latach niewoli.

Mazurek... szybko stał się pieśnią nadziei i zwycięstwa, zachęcał do walki i wytrwania w trudnych, przełomowych dla Polaków momentach historycznych. Po raz pierwszy zabrzmiał jako pieśń żołnierska podczas kampanii we Włoszech w latach 1798–1800. Śpiewano go na terenach będących pod zaborami: pruskim i austriackim. Melodię i słowa przekazywano ustnie, brzmiała ona wszędzie: w arystokratycznych siedzibach, dworach szlacheckich, mieszczańskich domach, a nawet w ubogich chatkach wiejskich.

Pieśń z tekstem Józefa Wybickiego bardzo szybko przyjęła się wśród legionistów, o czym Dąbrowski informował autora w jednym z listów. Podobną popularność zyskała wśród Polaków mieszkających we wszystkich zaborach. Śpiewano ją podczas ważnych dla Polski i Polaków wydarzeń historycznych, począwszy od triumfalnego wjazdu generała Henryka Dąbrowskiego do Poznania w 1806 r., przez powstania, aż po I wojnę światową.

Dopisywano także nowe zwrotki, często modyfikowano treść pieśni zgodnie z aktualnymi potrzebami. Zaborcy zakazali rozpowszechniania *Mazurek Dąbrowskiego*, ale żadne przepisy nie mogły powstrzymać tryumfalnego pochodu pieśni, która stała się własnością całego narodu. Warto na przykład wiedzieć o tym, że aż dwa razy wspominał o niej Mickiewicz w polskiej eposie, *Panu Tadeuszu*.

Kiedy Polska odzyskała niepodległość 11 XI 1918 r., *Mazurek Dąbrowskiego* był grany jako hymn państwowy, ale oficjalnie został uznany za taki na mocy okólnika¹ Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 26 II 1927 r.

¹ Okólnik – pismo wydane przez organ administracyjny dla podlegających mu instytucji; zawiera wskazówki, polecenia.

ROTA

Autor: **Maria Konopnicka**

Muzyka: **Feliks Nowowiejski**

Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród,
Nie damy pogrześć mowy,
Polski my naród, polski lud,
Królewski szczep piastowy.
Nie damy, by nas gnębił wróg.
 Tak nam dopomóż Bóg!
 Tak nam dopomóż Bóg!

Do krwi ostatniej kropli z żył
Bronić będziemy ducha,
Aż się rozpadnie w proch i pył
Krzyżacka zawierucha.
Twierdzą nam będzie każdy próg.
 Tak nam dopomóż Bóg!
 Tak nam dopomóż Bóg!

Nie będzie Niemiec pluć nam w twarz,
Ni dzieci nam germaniń,
Orężny wstanie hufiec nasz,
Duch będzie nam hetmaniń.
Pójdziem, gdy zabrzmi złoty róg.
 Tak nam dopomóż Bóg!
 Tak nam dopomóż Bóg!

Nie damy miana Polski zgnieść,
Nie pójdziem żywo w trumnę,
W Ojczyzny imię i w jej cześć
Podnosim czoła dumne.
Odzyska ziemię dziadów wnuk.
 Tak nam dopomóż Bóg!
 Tak nam dopomóż Bóg!

MARIA KONOPNICKA – BIOGRAFIA

Urodziła się w Suwałkach, 23 V 1842 r. w rodzinie zubożałych ziemian. Jej panieńskie nazwisko brzmiało Wasiłowska. Wychowała się w Kaliszu, nauki pobierała w Warszawie na pensji sióstr sakramentek. Jako dwudziestoletnia dziewczyna została żoną ziemianina, o wiele lat od niej starszego Jarosława Konopnickiego, ale małżeństwo nie dało Marii szczęścia. W 1877 r. opuściła męża i przeniosiła się wraz z dziećmi do Warszawy. Początkowo pracowała jako nauczycielka, później zaczęła pisać utwory poetyckie i nowele, które stopniowo zyskiwały uznanie czytelników, szczególnie zainteresowanych sprawami społecznymi i poprawieniem doli ludu i robotników. Używała pseudonimu artystycznego Jan Sawa. Została redaktorką postępowego pisma dla kobiet „Bluszcz”. Praca pisarska zaczęła przynosić autorce coraz większą sławę i dochody. Zaangażowała się w działalność patriotyczną, pisała utwory krzewiące poczucie polskości, np. *Rotę*. W latach 1890–1903 większość czasu spędzała za granicą w Niemczech, Austrii, Szwajcarii i Włoszech, nie tracąc kontaktu korespondencyjnego z krajem. Zmarła 8 X 1910 r. we Lwowie.

OMÓWIENIE UTWORU

Rota to pieśń napisana w 1908 r. jako protest przeciwko germanizacji przeprowadzanej wówczas bardzo agresywnie na terenie zaboru pruskiego. Muzykę ułożył później znany polski kompozytor, Feliks Nowowiejski. Utwór był bardzo popularny, po odzyskaniu niepodległości przez Polskę był jedną z możliwości braną pod uwagę podczas wyboru hymnu narodowego. Składa się z czterech zwrotek.

*Rota przypomina, że Polacy są potężnym, dumnym narodem wywodzącym swoje korzenie od dynastii dawnych królów Piastów (*królewski szczep piastowy*), który nie ugnie się przed krzyżackim naporem i będzie walczył wszystkimi siłami z ciemiężącymi go wrogami, aż do momentu, gdy odniesie zwycięstwo. Wspomnienie o Krzyżakach można odczytywać jako bezpośrednie odwołanie do polskiej historii i czasów, gdy polskie rycerstwo walczyło z zakonem. Nasi wojownicy odnosili wówczas spektakularne sukcesy i byli znani jako znakomici obrońcy państwa. Ma to również drugie znaczenie: dla odbiorców było jasne, że nawiązanie do Krzyżaków może także być odczytane jako odniesienie do współczesnych niemieckich zaborców. Był to sposób na uniknięcie cenzury, a jednocześnie podkreślenie okrucieństwa wroga.*

*W tekście zawarta jest jasna deklaracja, że Polacy będą walczyć o swoją ziemię, o możliwość używania własnego języka, o to, by polskie dzieci wyrastały na Polaków, a nie były poddawane germanizacji – za wszelką cenę będą dążyć do zachowania polskości. Wyraźne jest też odwołanie do wiary i ufności w boską pomoc – każda zwrotka kończy się wezwaniem *Tak nam dopomóż Bóg*, jest więc apostrofą do Stwórcy. Polacy głęboko wierzyli w Opatrzność Bożą. Przez lata niewoli wiara pod-*

trzymała ich na duchu i dawała siłę do walki. Czuli też przywiązanie do ojczyźniej ziemi. Mimo że wielu z nich urodziło się i wyrosło podczas zaborów, nadal czuli potrzebę odbudowania kraju swoich przodków.

Pieśń miała na celu pokrzepienie uciemiężonych Polaków, ale też była wezwaniem, aby się nie poddawali. Ukazywała wyraźnie, co jest ważne dla prawdziwych patriotów. Podkreślała również znaczenie wiary w życiu narodu.

BOŻE, COŚ POLSKĘ

Słowa pierwszej wersji (później przekształconej): **Alojzy Feliński**

Muzyka: **J.N.P. Kaszewski**

Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały,
Coś ją osłaniał tarczą swej opieki
Od nieszczęść, które przygnębić ją miały.
Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!

Ty, któryś potem tknięty jej upadkiem,
Walczących wspierał za najświętszą sprawę
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem
W nieszczęściach samych pomnażał jej sławę.
Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!

Boże najświętszy, przez Twe wielkie cudy,
Oddalaj od nas klęski, mordy boju,
Połącz wolności węzłem Twoje ludy
Pod jedno berło Anioła Pokoju.
Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!

OMÓWIENIE UTWORU

Autorem pierwszej wersji hymnu był Alojzy Feliński, kolejną wersję przygotował Antoni Gorecki. Tekst uległ licznym przekształceniom, by w burzliwych czasach poprzedzających powstanie styczniowe przybrać znany dziś kształt.

Boże, coś Polskę to polska pieśń patriotyczna, opublikowana po raz pierwszy w 1816 r. Od tej pory **pojawiała się w wersjach z różnie brzmiącym refrenem**, w zależności od sytuacji politycznej, w jakiej aktualnie znajdował się nasz kraj. W czasach zaborów i wojen oraz w PRL-u śpiewano refren w zmienionej wersji: *Ojczyznę wolną racz nam zwrócić, Panie*. Formalnie jest pieśnią religijną, ale kontekst historyczny, w jakim się pojawiała, dał jej status utworu wojskowego. Została zakazana w zaborze rosyjskim; pełniła rolę nieformalnego hymnu powstania styczniowego, a po odzyskaniu niepodległości była jedną z możliwości podczas wyboru hymnu narodowego.

Pieśń *Boże, coś Polskę* jest **apostrofą do Boga i ma charakter błagalny**. Podmiot liryczny wypowiada się w imieniu narodu polskiego. Przypomina, że Polska cieszyła się zawsze Jego zainteresowaniem. Stwórca opiekował się nią, chronił przed nieszczęściami, wspierał w trudnych chwilach. Przywołano tu także czasy świetności i potęgę naszego kraju. Polacy proszą o błogosławieństwo dla wolnej ojczyzny, wierzą, że w każdym trudnym momencie mogli liczyć na Boskie wsparcie. Są przekonani, że upadek ich ojczyzny nie był Bogu obojętny. Polska i Polacy zyskali sławę i chwałę, walcząc za swój kraj i wspierając inne narody w odzyskiwaniu wolności. Na koniec podmiot liryczny błaga o to, by nie było więcej wojen, a ludzie żyli w pokoju i wolności, zjednoczeni w imię Boga.

JAK DŁUGO W SERCACH NASZYCH

Słowa: **Konstanty Krumulowski**
Muzyka: **ks. Władysław Piątkiewicz**

Jak długo w sercach naszych
Choć kropla polskiej krwi,
Jak długo w sercach naszych
Ojczysta miłość tkwi,
Stać będzie kraj nasz cały,
Stać będzie Piastów gród,
Zwycięży Orzeł Biały,
Zwycięży polski lud.

Jak długo na Wawelu
 Brzmi Zygmuntowski dzwon,
 Jak długo z gór karpaccich
 Rozbrzmiewa polski ton,
 Stać będzie kraj nasz cały...

Jak długo Wisła wody
 Na Bałtyk będzie słać,
 Jak długo polskie grody
 Nad Wisłą będą stać,
 Stać będzie kraj nasz cały...

OMÓWIENIE UTWORU

Autorem słów utworu jest Konstanty Krumłowski (1872–1938), autor wielu sztuk teatralnych, satyryk i poeta, bardzo popularny w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Utwór powstał pod koniec XIX w., wyraża poczucie, że dopóki Polacy będą krzewili patriotyzm i będą pamiętać o naszych symbolach narodowych, dopóty będzie trwał nasz kraj. Tekst jest przepelniony wiarą w to, że Polska nigdy nie zniknie – potwierdzają to takie sformułowania, jak: *Jak długo Wisła wody / Na Bałtyk będzie słać, / Jak długo polskie grody / Nad Wisłą będą stać*, czyli w domyśle: zawsze.

Pieśń nawiązuje do różnych regionów Polski i historycznych miejsc, np. *Piastów gród* (pierwsi Piastowie osiedlali się na terenach dzisiejszej Wielkopolski; gród Piastów w ogólniejszym znaczeniu to po prostu Polska), Wawel (czyli kolejna z siedzib polskich władców), Karpaty, a także Wisła (płynąca przez całą Polskę) i Bałtyk. Wymienianie tych miejsc jest obrazowym sposobem na przedstawienie całego terytorium naszego kraju – od Bałtyku po szczyty Tatr.

Pieśń ma charakter patriotyczny, na pierwszym planie są duma i poszanowanie dla naszego kraju. Utwór łatwo zapada w pamięć dzięki swej prostej budowie, np. zastosowaniu rymów tj. *krwi-tkwi, cały-Biały, gród-lud, dzwon-ton, wody-grody, słać-stać*, a także powtarzającego się fragmentu, czyli refrenu.

SPIS TREŚCI

Pewniak
na teście ← to będzie na teście

Wstęp	5
MAZUREK DĄBROWSKIEGO	
Interpretacja utworu	8
Tło historyczne	11
Józef Wybicki – biografia	13
Geneza pieśni	15
Forma i tytuł utworu	15
Analiza utworu	16
Gatunek literacki – hymn	16
Postacie historyczne występujące w <i>Mazurku Dąbrowskiego</i>	17
Napoleon Bonaparte	17
Stefan Czarniecki	18
Jan Henryk Dąbrowski	18
Porównanie <i>Mazurka</i> i <i>Pieśni Legionów Polskich we Włoszech</i>	20
Postawa wobec hymnu	22
PIEŚNI I PIOSENKI PATRIOTYCZNE	
<i>Bogurodzica</i>	27
Parafraza współczesna	27
Wiadomości o <i>Bogurodzicy</i>	28
<i>Hymn do miłości ojczyzny</i>	29
Ignacy Krasicki – biografia	29
Omówienie utworu	30
<i>Rota</i>	31
Maria Konopnicka – biografia	32
Omówienie utworu	32
<i>Boże, coś Polskę</i>	33
Omówienie utworu	34
<i>Jak długo w sercach naszych</i>	34

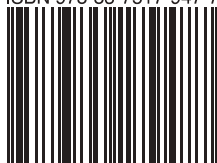
Omówienie utworu	35
<i>Marsz, marsz, Polonia</i>	36
Omówienie utworu	36
<i>Czerwone maki na Monte Cassino</i>	37
Omówienie utworu	38
<i>My, Pierwsza Brygada</i>	40
Omówienie utworu	41
<i>Warszawianka 1831 (Hej, kto Polak, na bagnety)</i>	42
Omówienie utworu	44
<i>O mój rozmarynie</i>	45
Omówienie utworu	46

Pewniak
na teście

← to będzie na teście

ISBN 978-83-7517-947-7

9 788375 179477 >